

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 10

Sayı 1

Ocak-Haziran 2010

Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)

Doç. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ*

Atıf / ©- Turabi, A.H. (2010). Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1), 41-65.

Özet. İlk dönem İslâm dünyasında mûsikî sanatının öncülerinden biri olan Tuveys, aynı zamanda renkli kişiliğiyle de dikkatleri çekmektedir. Ğınâ (mûsikî icrası, şarkı okuma) ve muğannî (şarkıcı) kavramlarının toplumda yeni teşekkül ettiği bu dönemde İranlı esirlerin tesiriyle Arapça şiirleri İran menşeli melodilere giydiren (uygulayan) Tuveys, belki de bu konuda diğer muğannîlere rehberlik etmiş; ilk dönem mûsikî kültürünün oluşumuna yön vermiştir. Diğer taraftan efemine davranışlarıyla toplumun tepkisini çekmiş ve bu özelliği sebebiyle, adı Arap dilinde darb-ı mesel haline gelmiştir.

Anahtar sözcükler- Tuveys, Muhannes, Efemine, Muğanni, Arap Musikisi, İsa b. Abdullah, Zâib, Ebû Abdülmün'im, Ebû Abdünna'im.

Giriş

Mûsikî, varlığı insanla başlayan ve onunla devam eden ilmî bir sanattır. Şüphesiz bir toplumun mûsiki seviyesi, o toplumun kültür ve medeniyeti paralelinde gerçekleşir. Câhiliyye dönemi Hicaz bölgesinde mûsiki –bilinen en eski haliyle- “nasb, hudâ (veya hidâ)” formlarından ibaretti. Sesi dalgalandırıp titretmek, sözü uzatıp kısaltmak şeklinde icra edilen bu mûsikî dönemin özelliğini yansıtacak biçimde, yaşanan hayatın sadeliğini simgelemektedir. Arap mûsikîsi ritme dayanır ve mücerred bir mûsikî değildir. Cahilî Araplar'da Batı'daki senfoniler gibi bizâtihi bir makamdan bahsedilmemektedir. Sözlük mânâsı “şiir okuma” olan “inşâd” da en eski Arap ğınâ (şarkı) örneklerinden sayılabilir. Şiiri kaidesine yani arûz yapısı-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı.

na uygun bir şekilde yüksek ve ahenkli bir sesle okumaktır. Araplar'ın inşâd esnasında def gibi ritim aletleri kullandıkları da belirtilmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, bu dönem mûsikîsinde kadınların, bilhassa “kayne” olarak isimlendirilen “şarkıcı, cariyeler”lerin büyük payı vardır.

Hz. Peygamber (sav) döneminde “kayne”lerin haricinde ciddi anlamda bir mûsikî faaliyetinden söz edemesek de, Hulefâ-yı Râşidîn devrinin sonlarına doğru sanatını icraya başlayan ve İslâm'da muğannîlikle ilk şöhret bulan kimse Tuveys'tir. Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarında Medine'de rakîk (ince) İran makamlarıyla icra ettiği mûsikî ile tanınan Tuveys, Araplar'ın “el-muhannesûn” diye isimlendirdikleri, ellerine kına yakıp, kadınlar gibi davranışlar gösteren bir grubun önde gelenlerindedir. Profesyonel olarak şarkıyı ilk icra eden Tuveys, içinde tek bir nağme ile yetinilmeyip, yeni Fârisî makam ve melodik cümleler kullanılan ve “el-ğınâü'l-mûtkan” olarak isimlendirilen yeni bir mûsikî tarzı icra etmektedir. Tuveys'in bu tarzı, etkileri günümüze kadar ulaşan bir mûsikînin de ilk tohumlarıdır. Bu bakımdan Tuveys'in bilinmesi, ilk dönem İslâm dünyasında mûsikînin nasıl geliştiğini anlamak adına önemli katkılar yapacaktır. Söz konusu dönemdeki mûsikî ile ilgili modern çalışmaların sayıca çok az ve yetersiz olduğu düşünüldüğünde, bu dönemin en önemli mûsikî adamlarından Tuveys'in ele alınmasının bir gereklilik olduğu düşünülebilir.

Makalemizde Tuveys'in hayatı, özellikle mûsikîsi çerçevesinde ele alınacaktır. Onun mûsikî sanatına yaptığı katkılar, getirdiği yenilikler tespit edilerek, kendi döneminde mûsikî alanındaki ehemmiyeti vurgulanacaktır. Onun bu konumunun tespiti adına, zaman zaman dönemin diğer mûsikîşinâslarına da temas edilecektir.

Hayatı

Asıl adı İsa b. Abdullah, künyesi Ebû Abdülmün'im'dir.¹ Bu künye daha sonraları kendisi gibi kadınsı davranışlar sergileyen “muhannes”² arkadaşları tarafından “Ebû

¹ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1982, IV, 364.

² “Muhannes” kelimesi Arapça “حنث” fiilinden türemiş olup, lügatte “yumuşak davranma, kırıntma, dişilik gösterme, kadın gibi davranma” anlamlarına gelmektedir. Türkçe lügatlerde “muhannes”, “kadın tabiatlı, korkak, alçak, namert, yumuşak” şeklinde tarif edilmiştir. Bk. *el-Müncid fi'l-luğa ve'l-a'lâm*, Beyrut 1992, s. 197; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (I-III), İstanbul 2006, III, 2119; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul 2006, s. 668. İslâm'ın ilk dönemlerinde anlatıldığı gibi toplumda ellerine kına yakmış, saçları boyalı, yürüyüş

Abdünna'îm" şeklinde değiştirilmiştir.³ Remeli, meczû (bölünmüş) bir şekilde söylemesinden dolayı "Zâib" diye de isimlendirilmiştir.⁴ Bu şekilde isimlendirilmesiyle ilgili olarak onun âşık olduğu, hatta âşkıdan deli divâneye döndüğü, eriyip tükendiği, bu sebeple de hayatı boyunca ve ölümünden sonra bile "zâib" (erimiş, tükenmiş) olarak anıldığı da ileri sürülmüştür.⁵ Asıl lakabı "Tâvûs"tur.⁶ Boyalı saçları, renkli elbiseleri ve bilhassa tahannüsünden (kadınsı davranışlarda bulunma) dolayı⁷ tasğir⁸ veya kuvvetle muhtemel tahkir amacıyla "Tuveys" (Tâ-

ve konuşma açısından kadın tavırları içerisinde olan erkekler vardır. Bk. İsmail Serdar Duman, *Emevîler'de Sosyal Hayat*, Erciyes Ün. Sosyal Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004, s. 80. Bunların bir kısmı muğannîlikle (şarkıcılık) şöhret olmuşlardır. Toplumda "muhannes" (ç. muhannesûn) olarak isimlendirilen bu insanlar –kadınların yanına rahat girip çıkmalarından dolayı- çöpçatanlığı meslek edinmişlerdir. Bazen toplumdaki tecrüt edilmişler, bazen de cezalandırılmışlardır. Kaynaklarda en çok zikredilen muhannes, Abdullah b. Ebû Ümeyye'nin mevlâsı olan Hî'tir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, Beyrut 1995, III, 32). Tuveys, Delâl, Find aynı zamanda muğannî olan muhanneslerin önde gelenleridir.

³ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 28; Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyân ve enbâü ebnâ'iz-zemân* (thk. İhsan Abbas), Beyrut 1994, III, 506; Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Beyrut, ts., IV, 230..

⁴ "قد براني الحب حتي كدت من وجددي اذوب", "Aşk beni öyle zayıflattı ki bu güçlü duygumdan (aşkımdan) dolayı neredeyse eriyecektim (bir deri bir kemik kalmıştım)"; "Zâib", kelime anlamı olarak "bölünmüş, eritilmiş, parçalanmış, çözülmüş" anlamlarına gelmektedir (Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230).

⁵ Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ' inde'l-Arab*, Dımaşk 1969, s. 81.

⁶ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 219; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Beyrut 1990, VI, 395. Tâvûs, renkli tüyleri olan bir süs kuşudur.

⁷ Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail Seâlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâfi ve'l-mensûb* (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1985, s. 145; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim en-Nisâbü'rî el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1972, I, 401; Hasan el-Yûsî, *Zehru'l-ikem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (thk. Muhammed Hacci-Muhammed Ahdar), Beyrut 1981, I, 344; Ebû'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, Beyrut 1986, I, 100; Jules Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye* (trc. İskender Şelfun), Kahire, ts., s. 59.

vûşçuk, minik Tâvûs) haline getirilmiş ve Medîneli muğannî İsa b. Abdullah, "Tuveys" ismiyle şöhret kazanmıştır.⁹ Tuveys, ellerine kınalar yakan bu muhanneslerin Medîne'deki ilk örneklerindedir.¹⁰ Diğeri ise Nâfiz veya Nâkîd olarak da bilinen ve Ebû Yezîd künyesine sahip Delâl'dir.¹¹ Tuveys'ten önce Resûlullah (sav) zamanında da Medîne'de Hinb,¹² Heyt (veya Hîf), Herim ve Mâtî' isimli muhannesler vardı.¹³ Bu dönemde muhannesler kadınların yanına rahatlıkla girip çıkarlardı. Bunun bir neticesi olarak çöpçatanlığı meslek edinmişlerdi.¹⁴

⁸ Cemâlüddin Yusuf İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Beyrut 1992, I, 289.

⁹ Salâhuddin Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Beyrut 2000, XVI, 288.

¹⁰ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 28; Ebü'l-Ferec Muâfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ Muâfâ Nehrevânî, *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâsîhü's-ş-şâfi* (thk. İhsan Abbas), Beyrut 1987, I, 215; Henry George Farmer, *Târîhu'l-Mûsîka'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassar), Kahire, ts., s. 58.

¹¹ İsmi Nâkîd, künyesi Ebû Zeyd, Medîneli olup Benî Fehm'in mevlâsıdır. Muhanneslerin içinde yüz güzelliği, giyim-kuşam kalitesi ve zarâfet açısından en iyisidir. Delâl'in Âişe binti Saîd el-Âs'ın mevlâsı olduğu da ifade edilmektedir. Şarkılarını birçok hareket eşliğinde okurdu. Kadınların sohbetine düşkün olduğu ve devamlı onlarla birlikte olmak istediği rivayetler arasındadır. Kaynaklar çöpçatanlığı meslek edindiği bildirmektedir. İbn Hazm tarafından kısırlaştırıldığı yazılmaktadır. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 266. Medine'deki bu muhanneslerle ilgili, tarihî kaynaklardan teyit edemediğimiz bazı hadiselerden de bahsedilmektedir. Mesela Süleyman b. Abdülmelik döneminde Medîne emîri olan İbn Hazm'ın Medîne'deki muhanneslerin hadim edilmesini emretmesi bunlar arasındadır. Bu meyanda Delâl, Tuveys, Nesîmüssihr, Nevmetüdduhâ, Berdülfüâd ve Zillüşşecer gibi muhannesler hadim edilmiştir. Söylentilere göre bu olay karşısında onlar şu şekilde espri yapmışlardır: Tuveys: "Bu ancak kutlayacağımız bir sünnet düşünüdür". Delâl: "Bilakis bence en büyük sünnettir". Nesîmüssihr: "Bu sünnetle şimdi gerçek bir muhannes oldum". Nevmetüdduhâ: "Bilakis şimdi gerçek bir kadın olduk". Berdülfüâd: "Sidik hortumu taşımaktan kurtulduk". Zillüşşecer: "Kullanılmayan bir silahtan ibaretti". Bk. Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 391.

¹² Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 266.

¹³ Bilgi ve farklı isimlendirmeler için bk. M. Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi et-terâtibu'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), I-II, İstanbul 2003, II, 517-521.

¹⁴ Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 389.

Hız. Peygamber döneminden sonraki muhannesler arasında sayılan Tuveys, 11/632 senesinde Medîne'de doğmuştur.¹⁵ Kaynaklarda onun oldukça uzun boylu olduğu, sağ gözünde doğuştan aşırı bir şekilde şaşılık bulunduğu ve uzağı göremediği belirtilmektedir.¹⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda Tuveys'in milliyetiyle ilgili bir bilgi bulunmamakta ancak onun Benî Mahzûm'un mevlâsı olduğuna da işaret edilmektedir.¹⁷ İbn Kuteybe (ö. 276/889), onu Küreyz ailesinin mevlâsı arasında zikretmekte ve Hız. Osman'ın (23-35/644-656) annesi Ervâ bint Küreyz'in mevlâsı olduğunu söylemektedir.¹⁸

Arapça'yı oldukça iyi kullandığı belirtilen Tuveys'in,¹⁹ aynı zamanda şiir konusunda da çok kabiliyetli olduğu, Medîne'yi çok iyi bildiğinden, Medîne'li ailelerin soy ve nesepleri konusunda uzmanlık derecesine ulaştığı ifade edilmektedir.²⁰ Onun bu özelliklerine dair bazı rivayetler mevcuttur. Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) rivayetine göre, Tuveys, özellikle Ensâr'dan Evs ve Hazreç kabilelerinin İslâm'dan önceki tarihlerini, aralarında yıllarca süren savaşları dolayısıyla husumetlerini çok iyi bildirdi. Bir defasında bu savaşlarla ilgili iyi bildiği şiirleri okumaya başlayınca Evs ve Hazreçli Müslümanlar birbirlerine girmiş ve zor yatıştırılmışlardı. Bu olaydan sonra Tuveys bu konuda şiir okumaktan menedilmiş, bununla ilgili olarak "Eğer Ensâr'la ilgili şiiri yarıda kesmeseydim, beni diri diri toprağa gömerlerdi" demişti.²¹ Bu hadise, Tuveys'in Medîne halkının bilhassa gizlemek istediği geçmişteki kötü fiillerini çok iyi bildiğini, bunlarla ilgili şiirlere vâkıf olduğunu göstermektedir. Diğer bir rivayete göre Ensâr'dan bir adamın düğününde Tuveys şarkı söylerken Medineli sahâbîlerden Nu'mân b. Beşîr (ö.

¹⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 364; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 2002, V, 105; Henry George Farmer (E. Neubauer), "Tuways", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition), X (Leiden 2000), s. 759.

¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230; Zehebî, *Siyer*, IV, 364; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Kahire 1998, XII, 438; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 100.

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyân*, III, 506; İbn Kesîr, XII, 438; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105.

¹⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maârif* (thk. Servet Ukkâşe), Kahire 1992, s. 322. Krş. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyân*, III, 506; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 100.

¹⁹ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 28.

²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105. Ayrıca bk. Farmer, *Târîh*, s. 60.

²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230-1.

64/684) girer. Tuveys, Nu'mân'ın annesi Amre hakkında şu beyitleri okumaktadır: "Amre'ye itâb yeni mi geldi? Ki, bunun üzerine ayrılıp gidecek mi yoksa âlem devam edecek mi? Hâl-buki Amre, kadınların ulularındandır; yenleri misk kokar". Yanındakiler Tuveys'e susmasını söyledi. Fakat Nu'mân, "beis yoktur söylesin; nihâyet, Amre kadınların ulularındandır, yenleri misk kokar" diye cevap verdi.²²

Tuveys, Muaviye b. Ebû Süfyan'ın (41-60/661-680) halifeliği döneminde Hicaz valisi olan Mervan b. Hakem²³ tarafından tahannüsünden dolayı öldürülmekten korktuğu için diğer muhannesler gibi şehirden kaçmış²⁴ ve Medîne'nin kuzeyinde, Şam yolu üzerindeki Süveydâ'ya yerleşmiştir.²⁵ Hayatının sonuna kadar Süveydâ'da kalan Tuveys 92/711 senesinde Velid b. Abdülmelik (86-96/705-715) döneminde vefat etmiştir.²⁶ Onun Medine'de vefat ettiğine dair rivayetler de mevcuttur.²⁷

Tuveys'in aile hayatı hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte *Kitâbü'l-Eğânî*'de geçen bir rivayetten evli olduğu anlaşılmakta,²⁸ yine, Hz. Ali'nin (35-40/656-661) şehit edildiği gün

²² Mustafa Kılıç, "İslam Kültür Tarihinde Mûsikî Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (40. Yıl Özel Sayısı), XXXI (Ankara 1989), s. 426-7.

²³ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî bu ismi Yahya b. el-Hakem olarak vermiştir (*Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 220). Ancak diğer kaynakların ismi Mervan b. Hakem olarak vermeleri, rivayette belirtilen yıllarda Mervan b. Hakem'in Medîne valisi olması ve Mervan'ın "Yahya" diye ikinci bir isminden bahsedilmemesi bizi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin rivayetinde isimle ilgili bir karıştırma yaptığı veya istinsah esnasında böyle bir hataya düşüldüğü sonucuna ulaştırmaktadır. Bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 231; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105; İrfan Aycan, "Mervan I", *DİA*, XXIX (Ankara 2004), s. 225-6; İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XXI (İstanbul 1995.), s. 91.

²⁴ Nüveyrî, onun Süveydâ'ya sürüldüğünü nakleder (*Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230).

²⁵ Zehebî, *Târîh*, VI, 395. İbn Kesîr burayı "Sevîd" veya "Süveyd" olarak isimlendirmiştir (*el-Bidâye*, XII, 438).

²⁶ Zehebî, *Siyer*, IV, 364; a.mlf., *Târîh*, VI, 395; Safedi, *el-Vâfi*, XVI, 287; Muhammed b. Şâkir el-Kütübî *Fevâtü'l-Vefeyât*, Beyrut, ts., II, 137-8; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 438; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* I, 289; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105.

²⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyân*, III, 507.

²⁸ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 34-5.

baba olduğunu, bizzat kendisinden aktaran nakillerden de²⁹ çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Oldukça nükteli, tatlı dilli ve zarif birisi³⁰ olarak anlatılan Tuveys'in "yavrusundan ayrılmış anneyi bile güldürecek kadar" nüktedan olduğuna dair çeşitli hikâyeler aktarılmaktadır.³¹ Tuveys'in bir hac esnasında şeytan taşlarken, sarı şekerle kaplı taşlar atması ve bunun nedeni sorulduğunda da "Şeytana iyilik borcum var, onu ödemek için böyle yapıyorum" cevabını vermesi³² onun nüktedanlığına örnek olarak zikredilebilir. Jules Rouanet, onun zarafetinin yanı sıra bilgi açısından da çağdaşlarının önünde olduğuna işaret eder.³³

Uğursuz Olduğuna Dair Rivayetler

Tuveys, Arap dili, şiir, nesep gibi alanlardaki ilmî birikimi ve kabiliyeti, sosyal hayattaki zarafet ve nüktedanlık gibi hususiyetlerinin yanı sıra bizzat kendisinin de dile getirdiği uğursuzluğuyla alâkalı rivayetlerle de ön plana çıkan bir şahsiyettir. Nitekim onun bu yönü halk arasında "Tuveys'den daha uğursuz" [اشأم من طويس] şeklinde darb-ı mesel haline gelmiştir.³⁴ Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), onun için "İslâm'da ilk lânetlenen insandır" ifadesini kullanmaktadır.³⁵ Böyle darb-ı mesel ve sözlerin yerleşmesinde onun kendisi hakkındaki ifadelerinin de önemli rolü olmalıdır. Zira Tuveys kendisini, "Annem, Ensâr'ın kadınları arasında lâf taşırdı;³⁶ ben, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün doğmuş, Hz. Ebû Bekir'in (11-13/632-634) vefat ettiği gün süttten kesilmiş, Hz. Ömer'in (13-23/634-644) vefat ettiği gün

²⁹ Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitabü'l-Hayevân* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun), Kahire 1966, IV, 58; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası* (trc. M. Hayri Kırbaşoğlu), İstanbul 1989, s. 443.

³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105; Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, Riyad 1987, I, 3.

³¹ Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8.

³² İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 322. Bu hadise *Mecmeu'l-emsâl*'de Delâl için anlatılmaktadır. Bk. Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 391.

³³ *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 59.

³⁴ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 58; İbn Bedrûn, *Şerhu Kasîdetü'bni Abdûn Libni Bedrûn* (thk. R. P. A. Dozy), Leiden 1846, s. 64; Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401.

³⁵ Hasan b. Abdullah b. Sehl Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil*, Kahire 1998, s. 394, 397

³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230

ergenliğe ulaşmış (veya sünnet olmuş), Hz. Osman'ın şehit edildiği gün evlenmiş, Hz. Ali'nin (35-40/656-661) şehit edildiği gün ise baba olmuşum³⁷ şeklindeki ifadeleriyle tanıtılmaktadır.³⁸ Hatta daha da ileri giderek "Uğursuzluk konusunda var mı benim gibisi?", "Ben hayatta iken Deccal'ı da Mesîh'i de bekleyin ama ben öldükten sonra rahat olun başınıza bir şey gelmez",³⁹ "Ben dünya üzerinde yürüyen insanların en uğursuzuyum",⁴⁰ "Benden uzaklaşın, aksi halde size ancak felaket bulaşır"⁴¹ ve "Ben Abdünna'im'im ve cehennemim süsüyüm"⁴² sözleriyle bir anlamda kendisiyle alay etmekten çekinmemiş, bunlardan pek de rahatsız olmadığını göstermeye çalışmıştır. Yine bu konuyla ilgili olarak şöyle bir olay anlatılır: Tuveys bir gün Hira Dağı'na tırmanır ve oldukça yorulur, hatta bayılacak gibi olur. Bunun üzerine "Ey dağ! Senin uğursuzluğun beni bağlamaz, bu konuda darb-ı mesel olan benim. Fakat benim en mutlu günüm senin "atılmış yün gibi"⁴³ olacağın gündür" demiştir.⁴⁴

Efemineligi

Tuveys, daha önce de ifade edildiği gibi kadınsı davranışlar sergileyen bir kişidir. Bilhassa dört halife döneminin sonlarına doğru ortaya çıkan ve "muhanneşûn" denilen bu insanlar, renkli ve ipekli elbiseler giyer, ellerine kına yakar, saçlarını boyar ve saçları taralı bir halde gezerlerdi.⁴⁵ Tuveys bu grubun önde gelenlerindedir. Bu konuda halk arasında "Tuveys'den daha kadınsı [اخنت من طويس]" şeklinde darb-ı mesel söylenmiştir.⁴⁶ Diğer taraftan şunu da ifade etmek gerekir ki Tuveys, renkli elbiseler giymekte, ellerine kına yakmakta,

³⁷ Câhiz, *Kitabü'l-Hayevan*, IV, 58; İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, s. 443.

³⁸ L. İ. Klimoviç, "Kur'an'ın Mahlûk Olmadığı Dogması" (çev. M. Kemal Atik), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), s. 167.

³⁹ Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 59.

⁴⁰ Yûsî, *Zehru'l-ikem fi'l-emsâl ve'l-hakem*, I, 344.

⁴¹ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 220.

⁴² Ebû Hilal el-Askerî, *el-Evâil*, Kahire 1998, s. 394, 397; Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401.

⁴³ Kâri'a, 5, [و تكون الجبال كالاحن المنفوش], "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır".

⁴⁴ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8.

⁴⁵ Farmer, *Târîh*, s. 58.

⁴⁶ Farmer, *Târîh*, s. 68.

belki de kırıtarak yürümekte fakat cinsel anlamda hemcinsine değil karşı cinsle ilgi duymaktadır. Yani cinsel anlamda Tuveys, normal bir erkek gibi davranmaktadır. Gerek evli olması gerek sık sık güzel câriyelere âşık olup, peşlerine düşmesi ve gerekse şiirlerinde anlattığı aşkın muhatabı olanlar için “müennes” (dişi) ifadeler kullanması bunu ortaya koyar mahiyettedir.⁴⁷

Tuveys kadınsı tavırları gibi bazı özelliklerinden dolayı makbul birisi olarak görülmemiş, muhannesliği onun musikî sahasındaki üstünlüğünü gölgelemiştir. Bu nedenle bazı kaynaklar “muhannesliği onu en mükemmel –dev- muğannîler sınıfından düşürmüştür” ifadesini kullanırlar.⁴⁸ Ancak bu durum Tuveys’in eşraftan ilgi ve iltifat görmesini engelleyememiştir. Çok güzel bir sese sahip olan Tuveys bilhassa Medîne’nin soyluları ve ileri gelenleri tarafından himaye görmüştür.⁴⁹ Özel toplantılar veya düğün vb. cemiyetlere davet edilmiş ve sanatını icra etmiştir.⁵⁰ Henry George Farmer, onun, mûsikîyi çok sevmesinden dolayı bilhassa Abdullah b. Ca’fer b. Ebû Tâlib (ö. 80/699-700)⁵¹ tarafından korunup himaye edildiğini bildirmektedir.⁵² Bunu gösteren bir rivayete göre, Abdullah b. Ca’fer bir ilkbahar akşamı bazı dostlarıyla el-Agîk’in kırlarında eğlenirken birden sağanak yağmur bastırır. Abdullah b. Ca’fer buradaki dostlarına her zaman gittikleri ve Tuveys’in sohbetlerini dinledikleri yakın bir eve Tuveys’le beraber sığınmalarını önerir. Fakat Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit “Kusura bakmayın ama Tuveys’le ne yapmak istiyorsunuz? O, Allah’ın gazabı altında olan rezil bir eşcinseldir” der. Ca’fer “Sus, o akıllı, hoş biridir ve bize eşlik edecek” şeklinde cevap verir. Konuşmalara kulak misafiri olan Tuveys hemen eve giderek karısına ne hazırlayabileceğini sorar. O da keçiyi kesmesini söyler. Tuveys keçiyi keser ve hanımı da onu sütle pişirir.

⁴⁷ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 34-5, 37.

⁴⁸ Safedi, *el-Vâfi*, XVI, 288; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8.

⁴⁹ Mina el-Hasen, “Tuveys”, *el-Mevsuatü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2005, XXII, 662-3.

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, s. 442-3.

⁵¹ Abdullah b. Ca’fer b. Ebû Tâlib, Hz. Ali’nin yeğeni olup; babası Ca’fer, Mûte savaşında şehit düşmüş ve her iki kolunu kaybederek şehid düşmesi üzerine Hz. Peygamber tarafından “Ca’fer-i tayyâr” olarak anılmıştır. Abdullah b. Ca’fer, cömertliğiyle tanınmış ve Hâşimoğulları’ndan Hz. Peygamber’i gören ve sohbetinde bulunanların sonuncusu olmuş, Medîne’de vefat etmiştir (Ethem Ruhi Fiğlalı, “Abdullah b. Ca’fer”, *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 89).

⁵² Farmer, *Târîh*, s. 62.

Tuveys eşiyle birlikte çıkar ve yemeği gruba yetiştirir. Krallara lâıyk bir akşam yemeği servisinde sonra onlar için dans etmeyi ve şarkı söylemeyi teklif eder ve sonra kare şeklindeki defi eşliğinde okuduğu şarkılarla grubu coşturur. Övgü ve şarkılardan hoşnut kalan gruba, söylediği bir şarkının bestecisini soran Tuveys, “Bilmiyoruz!” cevabını aldıktan sonra şarkının Benî Mahzûm’dan birisi için yazıldığını ve yazarın da Hassan b. Sâbit’in kızkardeşi Fâri’a olduğunu bildirir (Fâri’a, bu şiirde Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî’ye olan aşkı anlatmaktadır). Bunun üzerine oradakilerin hepsi başlarını öne eğerler. Fâri’a’nın yeğeni olan Abdurrahman ise yer yarılrsa içine girecek kadar utanır. Böylece Tuveys, daha önce kendisini lâflarıyla inciten Abdurrahman’a iyi bir ders vermiş olur.⁵³

Tuveys’in, cinsellikten ziyade dış görünümüne akseden muhannesliğine ve hafif-meşrepliğine vurgu yapan rivayetlerin yanı sıra onun dinî vecibelerini yerine getiren bir kişiliğe sahip olduğunu gösteren anlatımlara da rastlamak mümkündür. Bu son anlatımlardan Tuveys’in, namazını kılan, orucunu tutan, yani dinini yaşamaya çalışan bir Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervan’ın (68-86/685-705) Hicaz bölgesine vali olarak tayin ettiği Ebân b. Osman b. Affan’ın (ö. 105/723)⁵⁴ Medîne’de karşılanması esnasında yaşananlar bu durumu ortaya koymaktadır. Rivayete göre, Medîne’ye gelen Ebân’ı karşılayan grup arasında Tuveys de vardır. Yıllarca Ebân’ın babaannesini Ervâ’ya hizmet eden Tuveys, valiyi görünce onu selamlar ve “Ey emîr! Seni gördüğümde dirseklerime kadar kına yakacağıma ve sana şarkılar söyleyeceğime dair Allah’a söz vermiştim” diyerek elindeki kare defıyla Zî-Ceden el-Himyerî’ye ait bir şiiri şarkı olarak söylemeye başlar.⁵⁵ Bazı rivayetlere göre Ebân coşmuş,⁵⁶ Tuveys’i bağına basmış ve alnından öpmüştür.⁵⁷ Tuveys’in sözleri ve şarkıları hoşuna giden vali ona “Yeter ey Tuveys! Senin kâfir olduğunu söylüyorlar, doğru mu?” diye sorunca Tuveys “Allah’tan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim,⁵⁸ beş vakit namazımı kılar, orucumu tutar ve haccımı yaparım” diye cevap verir. Bu sözlerin ardından “Mübârek anneni-

⁵³ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 34-5.

⁵⁴ Bk. Selahattin Polat, “Ebân b. Osman b. Affan”, *DİA*, X (İstanbul 1994), s. 66.

⁵⁵ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 219.

⁵⁶ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 219.

⁵⁷ Kılıç, “İslam Kültür Tarihinde Mûsikî”, s. 429.

⁵⁸ Klimoviç, “Kur’an’ın Mahlûk Olmadığı Dogması”, s. 167.

zin babanızla zifâfa girdiği gün ben kadınların eteklerini tutuyordum (ayakları dibindeydim)” diyerek babaannesine yaptığı hizmeti hatırlatır. Bunun üzerine Ebân, onu rahatça yaşayacağı emin bir yere göndererek hayatını kurtarır.⁵⁹

Son rivayetten de anlaşılacağı gibi Tuveys’in muhannesliği onun hayatını zorlaştırıyor, hatta tehlikeye sokuyordu. Bu özelliği sebebiyle yapılan baskılar sonucunda Süveydâ’ya kaçmak zorunda kalmıştı. Nüveyrî, Tuveys’in Süveydâ’ya kaçmasıyla (sürülmesiyle) neticelenen olayların başlangıcını şöyle anlatmaktadır: “Medîne’de yaşayan Nügâşî (veya İbnü’n-Nügâş) denilen bir adam vardı. Mervan b. Hakem’e bu adamın hiç Kur’ân okumadığı haber verildi. Mervan onu yanına çağırttı ve ondan “Ümmü’l-Kur’ân”ı (Kur’ân’ın özü, anası, Fâtihâ Sûresi) okumasını istedi. İbnü’n-Nügâş bunun üzerine “Kızlarını bilmem, anasını nerden bileyim?” veya “Kızlarını okusaydım, analarını da okurdum” şeklinde cevap verdi. Mervan “sen Kur’ân’la alay mı ediyorsun?” diyerek İbnü’n-Nügâş’ı oracıkta öldürttü ve bu adam gibi kadınsı davranışlarda bulunan herkesin öldürülmesini ve bunlardan birinin kellesini getirene 300 dirhem mükâfat verilmesini emretti.⁶⁰ Diğer bir rivayete göre Mervan, Medîne’de bir mecliste kadın gibi giyinmiş, elleri kınalı, renkli elbiseler giymiş, saçları boyalı birini görmüş ve bunun İbnü’n-Nügâş olduğunu öğrenince ondan Fâtihâ Sûresi’ni okumasını istemiş; o da “Analarını bilseydim, kızlarını da bilirdim” şeklinde cevap vermiş. Bunun üzerine önceki rivayette anlatılanlar gerçekleşmiştir. İşte bu olay üzerine birçok muhannes katledilmiş; Tuveys de Süveydâ’ya kaçarak canını zor kurtarmıştır.⁶¹

Mûsikisi

Sesinin güzelliğinden dolayı şarkı söyleme konusunda darb-ı mesel haline gelmiş bulunan Tuveys,⁶² İslâm dünyasında mûsikî sahasında daima ilk olmuştur. Meşhur muğannî Seyyât’ın (ö. 169/785)⁶³ ifadesiyle bilhassa Medîne’de ilk defa vezinli –îkâlî- Arapça şarkılar

⁵⁹ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, IV, 219-220.

⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 231-2.

⁶¹ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, III, 30-1, IV, 220-1; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 232.

⁶² Zehebî, *Siyer*, IV, 364; Safedî, *el-Vâfî*, XVI, 288; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 438.

⁶³ Ebû Vehb Seyyât el-Mekkî (Abdullah b. Vehhâb), 739-785 yılları arasında yaşamış ünlü şarkıcı ve bestekârdır. Musullu İbrâhim’in hocası ve Abbâsî sarayının müzisyenidir. Bilhassa klâsik ekolün üstâdidir. Hakkında bilgi için bk. Simon Corci, *el-Mûsîka’l-Arabiyye* (trc. Cemal Hayyât), Bağdat 1989, s. 31-2; Jules Rouanet, *el-Mûsîka’l-Arabiyye*, s. 100.

söyleyen Tuveys'tir.⁶⁴ Yine, Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), "İlk şarkı söyleyenin (ğınâ edenin) Tuveys olduğuna itiraz edilmiş ve bu hususta ilk kişinin Abdullah b. Cüd'an'ın câriyesi Cerâde olduğu" ifadesine yer vermiş ancak "Yine de birçok kaynak, ilk ğınâ edenin Tuveys olduğunu bildirir" şeklindeki sözleriyle⁶⁵ Tuveys'in ilk muğannî olduğu kanaatini pekiştirmiştir.

Tuveys mûsikî konusunda, Rum ve bilhassa İranlı esir işçilerden faydalanmıştır.⁶⁶ Abdullah b. Zübeyr'in (ö. 72/691) Mekke hâkimiyeti döneminde Emevî ordusu tarafından yıkılan Kâbe'yi tamire ve inşaya gelen Rum ve İranlı esirlerden şarkılar ve melodiler öğrenmiştir.⁶⁷ Ebü'l-Fazl el-Meydânî (ö. 518/1124), bu olayın Hz. Ömer döneminde gerçekleştiğini ve bahsi geçen işçilere Hz. Ömer'in istirahat etmeleri için ayda iki gün izin verdiğini, bu izin günlerinde işçilerin yanından ayrılmayan Tuveys'in, onlardan mûsikîye dair çok şey öğrendiğini ifade etmektedir.⁶⁸ Tuveys esir işçilerden öğrendiği bu melodilere Arapça şiirler giydirerek Arapça şarkı okuma geleneğini başlatmış, hatta bunları melodik yönden zenginleştirmiştir.⁶⁹ Özellikle İran melodilerinden daha çok hoşlanan Tuveys bu melodileri Arabî bir zevke büründürme konusunda oldukça başarılı olmuştur.⁷⁰ Bahsi geçen esir işçilerin şarkıları Tuveysin tabiatına uymuş ve ortaya çıkan bu ilk musiki ekolü daha sonra Emevî döneminin iki ustası İbn Muhriz (ö. 97/715?)⁷¹, ve İbn Miscah'ın⁷² elinde daha da gelişmiştir.⁷³

⁶⁴ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil*, s. 394, 397; a.m.f., *Cemheretü'l-emsâl*, Beyrut 1988, I, 105; Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, I, 289; Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 58.

⁶⁵ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil*, s. 394, 397.

⁶⁶ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8.

⁶⁷ Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288.

⁶⁸ *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401.

⁶⁹ Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 58.

⁷⁰ Muhammed Mahmûd Sâmî Hâfız, *Târîhu'l-mûsikâ ve'l-ğınâ inde'l-Arab*, yy, ts., s. 39.

⁷¹ Aslen İranlı olan İbn Muhriz cüzzamlı olması dolayısıyla yerleşik bir hayat sürememiştir. Hocası İbn Miscah'a İran makamlarını öğretenlerden biridir. İbn Muhriz'in İslâm mûsikîsine remel ritimi ve bir düğün şarkısı hediye ettiği ayrıca insanların en güzel seslisi olduğu nakledilmektedir (Ahmet Hakkı Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-15 (İstanbul 1997), s. 239).

Arap veya İslâmî dönem mûsikîsinin yabancı kültürlerden, özellikle de Fars kültüründen etkilenmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen bir hadise de burada zikredilmelidir. Bilindiği gibi, Hicret'in 9. yılında Mısır Mukavkısı, Hz. Peygamber'e iyi niyetini göstermek amacıyla bazı hediyelerle birlikte Mariye ve Sîrîn adında iki cariyeye göndermişti. Bunlardan Mariye'yi kendisi alan Peygamberimiz, Sîrîn'i de şairi Hassan b. Sâbit'e hediye etmişti. Sîrîn'in sesi güzeldi ve Mısır şarkıları söylerdi. Bu durum, İslâmî dönemde şiir ve mûsikî sanatlarının birleşmesine yönelik ilk adımlar olarak kabul edilebilir. Yine mûsikî alanındaki yabancı etkiler de Farisî (İran) asıllı olduğu söylenen⁷⁴ Sîrîn'in şahsında Farisî tesiriyle başlamış olmalıdır. Nitekim kaynaklarda bundan sonraki dönemlerde isimleri geçecek olan bazı şarkıcıların bu şarkıları Sîrîn'den öğrendiklerine dair ifadeler vardır.⁷⁵

Tuveys de bu muğannilerdendir veya en azından aynı tür mûsikî icra etmiştir. Ancak o, daha önce remel ve hezecten başka bir şey okuyamayan muğannîlerden farklı olarak, öğrendiği bu melodileri Arap şiirlerine giydirerek okumaya başlamıştır.⁷⁶ Kaynakların bildirdiğine göre şarkı okumada yegâne olan⁷⁷ Tuveys'in aynı zamanda şarkılara "îkâ"yı (ritim, usûl) uygulayan ilk muğannî olduğu da⁷⁸ burada vurgulanmalıdır. Onun ğinâ konusundaki yenilikçi yapısına özellikle işaret edilmektedir.⁷⁹

Tuveys, "rakîk" (ince, zarif, sanatlı)⁸⁰ ve "mütkan" (sağlam, nitelikli, sanatlı) denilen romantik ve sanatlı şarkılara da öncülük yapmıştır.⁸¹ Yine, "hezec" ve "remel" formlarını da

⁷² Kâmil Ebû Osman Saîd İbn Miscâh (ö. 97/715 ?), Mekke'de doğmuştur. Emevîler döneminin en büyük mûsikîşinasıdır. Arapça şiirleri İranî makamlara uygulayarak icra ederdi. Hayatını hükümdarların saraylarında geçirmiş, İbn Muhriz, İbn Süreyc, Yunus el-Kâtib gibi öğrenciler yetiştirmiştir (Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış", s. 239).

⁷³ Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ' inde'l-Arab*, s. 82-3.

⁷⁴ Bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1990, I, 316-7.

⁷⁵ Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış", s. 230.

⁷⁶ Ebû Hilal el-Askerî, *el-Evâil*, s. 394, 397

⁷⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, I, 100.

⁷⁸ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 58; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 105;.

⁷⁹ Bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyân*, III, 506.

⁸⁰ İbn Bedrûn, *Şerhu Kasidetü'bni Abdûn libni Bedrûn*, s. 64; Farmer, *Târîh*, s. 32.

icat eden Tuveys,⁸² rivayetlere göre dönemin sanatçıları içerisinde en iyi “hezec” okuyan, bu formu en güzel yorumlayanlardandır. Bu şarkıları seslendirirken klâsik üsluptan asla taviz vermemiştir.⁸³ Hatta bu konuda “Tuveys’den daha hezec” [اهزج من طويس] şeklinde darb-ı mesel vardır.⁸⁴ Kaynaklar hezecte Tuveys, sakilde İbn Muhriz, remelde ise İbn Süreyc’in (ö. 108/726)⁸⁵ uzman olduklarını bildirmektedir.⁸⁶

Arap mûsikîsinin ilk Medîne temsilcilerinin Tuveys ve Ma’bed⁸⁷ olduğunu ifade eden Simon Corci, Tuveys’in kullandığı remel ve hezecen ölçülerini şu şekilde göstermektedir:⁸⁸

Remel: 7/4 dü-üm tek tek te-ek tek

Hezec: 2/4 (8)lik olarak düm tek es (4) düm tek es (4) düm teek es (8)

⁸¹ Farmer, “Tuways”, s. 759; Rouanet, *el-Mûsîka’l-Arabiyye*, s. 58.

⁸² Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, IV, 219-221; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 230; Şahade Ali en-Natur, “İslama Göre Mûsikî ve Ses Sanatı” (trc. Ruhi Kalender-Adem Akın), *AÜİF Dergisi*, 33 (Ankara 1992), s. 197.

⁸³ Farmer, “Tuways”, s. 759.

⁸⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 230.

⁸⁵ İbn Süreyc (ö. 634-726): Türk asıllı olan İbn Süreyc’in tam ismi “Ebû Yahya Ubeydullah b. Süreyc b. Rakîk et-Türkî”dir. Mekke’de doğmuş, Sekîne binti’l-Hüseyn’in himayesinde Tuveys, İzzetü’l-Meylâ ve İbn Miscâh’tan ders almıştır. Saraydan da çok destek gören İbn Süreyc remel formunu en iyi kullananlardan birisidir. Mekke’de düzenlenen mûsikî yarışmasında birinci olarak Halife Süleyman b. Abdülmelik’ten (715-717) yüz bin dirhem ödül almıştır (Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, I, 126; Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih el-Kurtubî, *el-İkdu’l-Ferîd*, Beyrut 1983, III, 187; Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış”, s. 239.

⁸⁶ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, IV, 219; Mina el-Hasen, “Tuveys”, s. 662.

⁸⁷ Ma’bed b. Vehb, Muaviye b. Ebû Süfyân’ın mevlâsı olup, bu dönemin ilk muğannîsidir. Oldukça uzun boylu ve melezdır. Muğannîlerin zirvesi de denilen Ma’bed, bilhassa sanatı ve hançeresi noktasında eşsizdir. Bazı kaynaklara göre Medîne muğannîlerinin önderidir. Sâib b. Hâsir, Neşît ve Cemîle başlıca hocalarıdır. Ölmeden önce felç olmuş ve sesini kaybetmiştir. Dımaşk’ta Velid b. Yezid döneminde vefat etmiştir (Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, I, 45-6).

⁸⁸ *el-Mûsîka’l-Arabiyye*, s. 24-5.

İlk defa Hz. Ali döneminde şarkı okumaya başlayan Tuveys,⁸⁹ şarkılarını kare şeklindeki bir def eşliğinde okurdu.⁹⁰ Def eşliğinde şarkı söyleyerek yeni bir tarz geliştirmişti.⁹¹ Çok iyi kullandığı defin⁹² dışında başka herhangi bir enstrüman çalmazdı.⁹³ Defini ridâsının altına gizleyerek icra ettiği de rivayetler arasındadır.⁹⁴

Tuveys'in ğinâ sahasındaki öğrencileri Nevmetüdduhâ⁹⁵, Delâl, Find⁹⁶ ve İbn Süreyc'tir.⁹⁷ Bu isimler, ilk dönem İslâm dünyasında ğinâ ekolüne damga vurmuş sanatçılar olmaları hasebiyle Tuveys, bu okulun kurucusu veya en önemli temsilcisi sayılabilir.

Tuveys'in sesinin güzelliği, önceden de ifade edildiği gibi, kaynakların özellikle işaret ettiği bir husustur. Hatta meşhur muğannî İbn Süreyc en güzel sesin kendisinde olduğunu anlatır ve bununla övünürdü. Tuveys'i dinlediğinde bu iddiasından vazgeçmiş ve insanların

⁸⁹ Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8; Sâmi Hâfız, *Târîhu'l-mûsikâ*, s. 38..

⁹⁰ Ebü'l-Fazl el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, I, 401; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 231; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 288; Farmer, *Târîh*, s. 22; Sâmi Hâfız, *Târîhu'l-mûsikâ*, s. 38.

⁹¹ Natur, "İslama Göre Mûsikî ve Ses Sanatı", s. 195.

⁹² Zirikî, *el-A'lâm*, V, 105.

⁹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230; Rouanet, *el-Mûsika'l-Arabiyye*, s. 58.

⁹⁴ Sâlih el-Mehdî, *el-Mûsika'l-Arabiyye Târîhuhâ ve Edebühâ*, Tunus 1979, s. 22.

⁹⁵ Muğanniye Cemîle'nin yaklaşık Hicrî II. asrın başlarında yaptığı hacca katılanlardan biri olan Nevmetüdduhâ, birçok rivâyette adı geçmekle birlikte hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sesinin güzel olduğu, kaliteli bir muğannî ve sanatçı olduğu rivayetler arasındadır. Bk. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, VIII, 218, 225.

⁹⁶ Ebû Zeyd Find, Âişe binti Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın mevlâsıdır. Kaliteli muğannîlerden biri olup, çöpçatanlık yapmaktadır. Efendisi onu ateş almak üzere göndermiş, o da Mısır'a giden bir kafilye katılmış; ancak bir yıl sonra dönmüştür. Bundan dolayı "Find'den daha yavaş" şeklinde darb-ı mesel olmuştur (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, I, 378). Bazı kaynaklarda Find, Delâl olarak anlatılmaktadır.

⁹⁷ Farmer, *Târîh*, s. 68; a.mlf., "Tuways", s. 759; Rouanet, *el-Mûsika'l-Arabiyye*, s. 58; Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ' inde'l-Arab*, s. 83.

en güzel seslisinin Tuveys olduğunu anlatmaya başlamıştır.⁹⁸ Zehebî (ö. 748/1347) ğınâ konusunda çok kabiliyetli biri olduğunu belirttiği Tuveys hakkında “yaşadığı dönemde nefes konusunda Ma’bed’den başka kimse onu geçememiştir” yorumunu yapmıştır.⁹⁹

Tuveys’in müzikal kabiliyeti konusunda anlatılan hikâyelerden biri de şöyledir: “Mesleme b. Muhârib şöyle anlatır: “Bir gün arkadaşlarımla birlikte bir vadiye doğru yola çıktık. Yanımızda birisi daha vardı, vadiye varınca yemek yiyelim dedik. Bu adam daha önce bizimle yemek yediği halde elini bu yemeğe uzattı ama yiyemedi; bir de baktık ki Arap kıyafetleri içerisinde uzun boylu, şaşı ve zayıf yaratılışlı birisi bize “Siz kimsiniz?” diye soruyor. Biz de ona aynı soruyu sorduk ve arkadaşımızın halini anlattık. O bize “Arkadaşınız adı ne?” dedi. Biz de “Üseyd” dedik. O da bize “Bu vadinin yırtıcı hayvanları büyülenmiştir ve çekip-gitmişlerdir. Şayet vadide kalmaya devam ederseniz, arkadaşınızın bu hali de devam eder, hatta vahşileşir ve yer” dedi. Kendi kendimize “bu adam cinlerdendir” dedik ve bizi bir korku kapladı. Adam durumu anladı ve “Korkmayın, rahat olun ben Tuveys’im” dedi. “Bu kılık kıyafetinin sebebi nedir?” diye sorduk. O da “Bazı arkadaşlarım beni çağırmıştı, ben de böyle giyinerek canlıları yanıltayım dedim” diye cevapladı. Bunun üzerine arkadaşlarımızdan biri “Bize şarkı okur musun?” diye sorunca, kare şeklindeki defini çıkardı ve başladı şarkı söylemeye. Bana o an sanki koskoca vadi konuşmaya başladı gibi geldi; onun bu konudaki kabiliyetine hayran olduk.”¹⁰⁰

Aynı zamanda çok iyi bir hiciv ustası olan Tuveys hayatında Azzetülmeylâ’dan başka kimseyi övmemiştir: “Azzetülmeylâ, şarkı okuyan kadınların efendisiydi, temiz bir ruha, güzel bir yüze sahipti; her türlü zandan uzaktı. Onun sohbeti çok ihtişamlıydı, o oturduğunda herkes derin bir sessizliğe gömülürdü sanki başında bir kuş varmış gibi; sanki hareket etse veya konuşsa o kuş gagasıyla onun başını delecek gibi...”¹⁰¹

⁹⁸ Konuyla ilgili olay şu şekilde gelişmiştir: İbn Süreyc bir gün Medîne’ye gelmişti. Bir grup insanla otururken, oradakiler kendisine: “İnsanlar arasında en güzel şarkıyı sen okursun” dediler. Bu esnada oradan geçmekte olan Tuveys bu sözleri işitti, defini çıkardı, kucağına aldı ve şarkı söylemeye başladı. Bunun üzerine İbn Süreyc “Allah’a yemin ederim ki insanlar arasında en güzel şarkıyı bu adam okuyor, ben değil” demiştir. Bk. Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, I, 126; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 230.

⁹⁹ Zehebî, *Târîh*, VI, 395; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-âyân*, III, 506.

¹⁰⁰ Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Eğânî*, III, 38. Ayrıca bk. Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, IV, 231.

¹⁰¹ Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ’ inde’l-Arab*, s. 82.

Meşhur mûsikî âlimi İshak el-Mevsilî'nin (ö. 235/850), Tuveys hakkında "Ahbâru Tuveys" isimli bir biyografik eser kaleme aldığı belirtilmekte, dolayısıyla Tuveys'in şarkılarının III./IX. asırda hâlâ bilindiği ifade edilmektedir.¹⁰² Günümüze ulaşmayan bu eserde geçen Tuveys ile ilgili bilgilerin bir kısmını Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'sinin Tuveys ile ilgili bölümünde bulmak mümkündür. Zira Tuveys'in açtığı yol ve üslûp çerçevesinde bu devirde bütün ülkelerde şarkılar besteleyip okumak gelenek halini almış ve onun öğrencileri sayılabilecek aynı tarzda besteler yapan İbn Süreyc, İbn Muhriz, İbn Âişe, Ma'bed ve Tuveys gibi şarkıcılar başta saray olmak üzere her yerde oldukça rağbet görmüşlerdir. Böylece bir müddet sonra mûsikînin güzellik duygusuna kendisini kaptıran devlet ileri gelenleri arasında bile şarkı söylemek ve saz çalmak bir moda haline gelmiştir.¹⁰³

Tuveys'in Okuduğu Şarkılar

1. İbn Kays'a ait bir şiirden, orta parmak baskısından bestelenen bu şarkı *el-Mietü's-savtü'l-muhtâra*'da¹⁰⁴ kayıtlıdır. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'ye göre onun en güzel şarkılarından biridir.¹⁰⁵

¹⁰² Farmer "Tuways", s. 759.

¹⁰³ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, Ankara 1979, s. 79; Ruhi Kalender, "XV. Yüzyıla Kadar Arap İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi", *AÜF Dergisi*, XXXIX (Ankara 1999), s. 258.

¹⁰⁴ Dönemin en meşhur bestekârı İbrâhim el-Mevsilî (ö. 189/804), oldukça renkli kişiliği, sesinin güzelliği ve mûsikîşinaslığıyla şöhret olan İbn Câmî (ö. 193/808) ve Halife Mehdî döneminde sarayın en yüksek dereceli ve halifeye –arada perde olmaksızın- icra yapan tek müzisyeni olan Fülehy b. Ebü'l-Avrâ, Halife Hârûnürreşîd'in emri üzerine, "*el-Mietü's-Savtü'l-Muhtâra*" [Seçilmiş 100 Şarkı] isimli, dönemin bestelerinin sözlerini bir araya getiren "güfte mecmuası" yazmışlardır. Bu eseri sonradan İbrahim'in oğlu İshâk el-Mevsilî tekrar gözden geçirerek yenilemiştir. Günümüze ulaşmayan bu eser, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'sinin çekirdeğini oluşturmuştur. Bu eser iki ciddi rakip olan İbrâhim el-Mevsilî ve İbn Câmî'nin bir arada çalışmalarını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. İşte bu eserden alıntı yapan Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Tuveys'e ait en güzel şarkıların beyitlerini ve udda hangi pozisyonda icra edileceği bilgilerini vermektedir. Geniş bilgi için bk. J. W. Fück, "İbrahim al-Mawsili", *EP*, (Leiden 1971), III, s. 996; Ahmet Hakkı Turabi, "İbn Câmî" (ö. 193/808) Kureyşli meşhur Muğannî ve Bestekâr", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IX, sa. 1, Sivas Haziran 2005, s. 161-2; Farmer, *Târîh.*, s. 141; Ahmed el-Cündî, *Min Târîhi'l-Ginâ İnde'l-Arab*, Dımaşk 1988, s. 82; Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 59; Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*

يا لقومي قد أرقنتني الهموم ... ففؤادي مما يجن سقيم
أندب الحب في فؤادي ففيه ... لو تراءى للناظرين كلوم

2. Kaffe'n-Neccâr'a ait olan bu şiir, sakîl olarak orta telin boş halinden bestelenmiş ve Tuveys tarafından okunmuştur (*el-Mietü's-savtü'l-muhtâra'dan*) :

حجب الالي كنا نسر بقريهم يا ليت ان حجابهم لم يقدر
حجبو و لم نقض اللبانة منهم ولنا اليهم صبوة لم تقصر
ويحيط منزرها بردف كامل رابي المجسة كالكثيب الاعفر
واذا مشت خلت الطريق لمشيها وحلا كمشي المرجحن الموقر

3. Saîd ed-Dârimî'ye ait olan şiir, hafif sakîl olarak orta telin boş halinden bestelenmiştir (*el-Mietü's-savtü'l-muhtâra'dan*):¹⁰⁶

افق يا دارمي فقد بليتنا وانك سوف توشك ان تموتا
اراك تزيد عشقا كل يوم اذا ما قلت انك قد بريتا

4. Yolda gördüğü bir câriyeye olan aşkını anlattığı şiir ve şarkı:¹⁰⁷

أفق يا قلب عن جمل ... وجمل قطعت حبلي
أفق عنها فقد عني ... ت حولاً في هوى جمل
وكيف يفيق محزون ... بجمل هائم العقل
براه الحب في جمل ... فحسبي الحب من ثقل
وحسبي فيك ما ألقى ... من التفنيد والعذل
وقدماً لامني فيها ... فلم أحفل بهم أهلي

(GAS), I-IX, Leiden 1967-1984, I, 371; Farmer, *Mesâdiru'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassar), Kahire 1957, no. 7, s. 22; a.mlf., *Târîh*, s. 41.

¹⁰⁵ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 43.

¹⁰⁶ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 43-5.

¹⁰⁷ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 37.

5. Abdullah b. Ca'fer ve dostlarına el-Agîk'in kırlarında okuduğu şarkı. Şiir Hassan b. Sâbit'in kızkardeşi Fâri'a binti Sâbit'e ait olup Fâri'a, bu şiirde Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'ye olan aşkını anlatmaktadır:¹⁰⁸

يا خليلي يا بني سهدي لم تنم عيني ولم تك
كيف تلحوبي علي رجل انس تلتذه كبدي
مثل ضوء البدر طلعت له ليس بالزميلة النكد

6. İshak el-Mevsilî ise Tuveys'in en güzel şarkısının ilk beyitlerini vermektedir:¹⁰⁹ Bu şiir İbnü'l-Kays'a ait rakiyyâtandır ve hafif remeldir. Nağmesi vusta mecrasında mutlaktır. Sahanın otoritesi sayılan İshak el-Mevsilî "bu Tuveys'in en güzel şarkısıdır" demiştir:

ما لذا الهم لايريم فؤادي ... مثل ما يلزم الغريم الغريم
إن من فرق الجماعة منا ... بعد خفض ونعمة لذميم

7. Ensâr'dan bir adamın düğününde Tuveys'in Nu'man b. Beşir'in annesi Amre hakkında şu beyitleri okuduğu rivayet edilmiştir:¹¹⁰

اجد بعمره غنيانها فتهجر ام شاننا شانها
و عمرة من سروات النساء تنفج بالمسك اردانها

8. Hem cahiliyye hem de Resûlullah dönemini görmüş bir şair olan Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâil'e ait şiir:¹¹¹

ايدعونني شيخا وقد عشت حقة وهن من الازواج نحوي نوازع
وما شاب راسي ممن سنين تتابعت علي ولكن شيبته الوقائع

¹⁰⁸ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, III, 34-5.

¹⁰⁹ Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 59.

¹¹⁰ İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, s. 443; Mustafa Kılıç, "İslam Kültür Tarihinde Mûsiki", s. 426-7.

¹¹¹ Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ' inde'l-Arab*, s. 83.

9. Tuveys'in "Zâib" şeklinde isimlendirilmesine sebep olan şarkısı:¹¹²

قد براني الحب حتي كدت من وجدي اذوب

10. Zî-Ceden el-Himyerî'ye ait bir şiiri şarkı olarak okumuştur:¹¹³

ما بال اهلك يا رباب خزرا كانهم غضاب

ان زرت اهلك اوعدوا وتهر دونهم كلاب

11. Kaynaklar Tuveys'in Hz. Ali döneminde Medîne'de îkâlî bir şekilde okuduğu ilk hezecen şu şiir olduğunu belirtir:¹¹⁴

كيف ياتي من بعيد وهو يخفيه القريب

نازح بالشئام عنا وهو مكسال هيوب

قد يراني الحب حتي كدت من وجدي اذوب

12. Meşhur muğannî İbn Süreyc'in Tuveys'ten dinlediği şarkı:¹¹⁵

يا خليلي فيكم وجدي ... وصدع حكيم كبدي

فقلبي مسعر حزناً ... بذات الخال في الخد

فما لاقى أخو عشق ... عشير العشر من جهدي

فما لاقى أخو عشق ... عشير العشر من جهدي

¹¹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230.

¹¹³ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, IV, 219.

¹¹⁴ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 137-8; Rouanet, *el-Mûsîka'l-Arabiyye*, s. 58. İbn Bedrûn, bu eserin Tuveys'in en meşhur remeli olduğunu ifade etmektedir (*Şerhu Kasîdetü'bni Abdûn Libni Bedrûn*, s. 64).

¹¹⁵ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, I, 126; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 230.

Sonuç

Tuveys, öncelikle Medîne'de Arapça şiirleri ikâ'lı (ritimli, usûllü) bir şekilde müzikal cümlelere uygulayan ilk sanatçıdır. Bu çerçevede bilhassa İranlı esirlerden İran müziğini öğrenmiş, tabiatına da uygun düştüğü rivayet edilen bu müzikle Arapça şiirleri seslendirmeye başlamıştır. Sesinin güzelliği, sanatının gücü onu toplumda hatırı sayılır bir mevkiye yükseltmiştir. Efemine davranışlarının gölgesinde kalan sanatı ve icrası, sonraki dönemlerde Arap müziği veya ilk dönem İslâm mûsikîsini doğrudan etkilemiştir. Belki de Sîrîn'le başlayan İran müziği tesiri, Tuveys'le daha da sağlamlaşmıştır. Sonradan karşılaşılan Rum, Türk, Hint ve Mısır müziklerinin etkileriyle, bugün icra edilen ortak müzik kültürü meydana gelmiştir. Kuşkusuz bu süreçte, ilker arasında olması sebebiyle Tuveys'in rolü oldukça önemli ve büyük olmuştur.

Kaynaklarda yenilikçi yapısına özellikle işaret edilen Tuveys ğinâ konusunda bazı ilklere de imza atan bir sanatçıdır. Daha önce temas edildiği gibi, şarkılara "ikâ"yı uygulayan ilk muğannî olup, "rakîk" ve "mütkan" denilen romantik ve sanatlı şarkılara da öncülük yapmıştır. Yine bazı kaynaklar, "hezec" ve "remel" formlarını da onun icat ettiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca Tuveys, döneminin sanatçıları içerisinde en iyi "hezec" okuyan, bu formu en güzel yorumlayanlardandır.

Klâsik kaynaklarda tatlı dili, zarafeti, Medîne'yi, Medînelileri, şehrin kültürünü iyi bilmesi ve nüktedanlığından bahsedilen Tuveys birçok rivayette bilhassa efemine davranışlarıyla ilgili olarak öne çıkarılmaktadır. Ancak araştırmamız neticesinde biz onun efemineliğinin, cinsellikten ziyâde dış görünümüyle alâkalı olduğu kanaatine vardık. Zira kaynaklarda onun hemcinslerine değil, karşı cinse ilgi duyduğu bilgileri açıkça yer almaktadır. Ayrıca Tuveys - kendi ifadesiyle- namazını kılan, haccını yapan normal bir Müslümandır ve aksini ifade eden kayıtlar da tespit edilememiştir. Bununla birlikte ellerine kına yakması, renkli elbiseler giymesi, kırıtarak yürümesi gibi dış görüntüsüne bağlı davranışlar, Tuveys'in ilk dönem muhannesleri (efemine) arasında zikredilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu efemine davranışların Tuveys'in adını ve müzikal dehasını gölgelediği kesindir.

Kaynaklar

- Aycan, İrfan, "Mervan I", *DİA*, XXIX (Ankara 2004), s. 225-7.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, İstanbul 2006.
- Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, I-II, Riyad 1987.
- el-Câhiz, Ebû Osman b. Amr (ö. 255/869), *Kitâbü'l-Hayevân* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun), I-VIII, Kahire 1966.
- el-Cündî, Ahmed, *Min Târîhi'l-ğınâ inde'l-Arab*, Dımaşk 1988.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul 2006.
- Duman, İsmail Serdar, *Emevîler'de Sosyal Hayat*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler. Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004.
- Ebü'l-Fazl el-Meydânî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 518/1124), *Mecme'u'l-emsâl* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1972.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed (ö. 357/967), *Kitâbü'l-Eğânî*, I-XXIV, Beyrut 1995.
- Ebü Hilâl el-Askerî, Hasan b. Abdullah b. Sehl (ö. 400/1009), *Cemheretü'l-emsâl*, Beyrut 1988.
- _____, *el-Evâil*, Kahire 1998.
- Farmer, Henry George (E. Neubauer), "Tuways", *The Encyclopedia of Islam* (new edition), X, Leiden 2000, 759.
- _____, "İshak Mawsilî", *İA*, İstanbul 1988, V/II, 1075.
- _____, *Mesâdiru'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassar), Kahire 1957.
- _____, *Târîhu'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassar), Kahire ty.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah b. Ca'fer", *DİA*, İstanbul 1988, I, 89.
- Fück, J. W., "İbrahim al-Mawsilî", *EJ²*, (Leiden 1971), III, 996.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1990.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, I-XI, Beyrut 1986.

- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 328/940), *el-İkdu'l-Ferîd*, I-VIII, Beyrut 1983.
- İbn Bedrûn, *Şerhu Kasîdetü'bni Abdûn Libni Bedrûn* (thk. R. P. A. Dozy), Leiden 1846.
- İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-âyân ve enbâü ebnâ'iz-zemân* (thk. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1994.
- İbn Kesîr, Ebü'l-fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, Kahire 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *el-Maârif* (thk. Servet Ukkâşe), Kahire, ts.
- _____, *Hadis Müdafaası* (trc. M. Hayri Kırbaşoğlu), İstanbul 1989.
- İbn Tağriberdî, Cemâlüddin Yusuf (ö. 874/1469), *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XVI, Beyrut 1992.
- Kalender, Ruhi, "XV. Yüzyıla Kadar Arap İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX (Ankara 1999), s. 253-272.
- Kılıç, Mustafa, "İslam Kültür Tarihinde Mûsikî Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (40. Yıl Özel Sayısı), XXXI (Ankara 1989), s. 399-451.
- Klimoviç, L. İ., "Kur'an'ın Mahlûk Olmadığı Dogması" (trc. M. Kemal Atik), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003) s. 161-171.
- el-Kütübî, Muhammed b. Şâkir (ö. 764/1362), *Fevâtü'l-Vefeyât*, I-V, Beyrut, ts.
- M. Mahmûd Sâmi Hâfız, *Târîhu'l-mûsikâ ve'l-ğınâ inde'l-Arab*, yy, ts.
- Mecdî el-Ukaylî, *es-Simâ' inde'l-Arab*, Dımaşk 1969.
- el-Mehdî, Sâlih, *el-Mûsika'l-Arabiyye Târîhuhâ ve Edebühâ*, Tunus 1979.
- Mina el-Hasen, "Tuveys", *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, XXII, Dımaşk 2005, s. 662-3.
- el-Müncid fi'l-luğa ve'l-a'lâm*, Beyrut 1992.
- en-Natur, Şahade Ali (trc. Ruhi Kalender-Adem Akın), "İslama Göre Mûsikî ve Ses Sanatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIII (Ankara 1992), s. 187-201.
- en-Nüveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhab (ö. 733/1332), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, I-XXXIII, Beyrut, ts.

- Nehrevânî, Ebü'l-Ferec Muâfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ Muâfâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfî ve'l-enîsü'n-nâsîhü's-şâfî* (thk. İhsan Abbas), Beyrut 1987.
- Polat, Selahattin, "Ebân b. Osman b. Affan", *DİA*, X (İstanbul 1994), s. 66-67.
- Rouanet, Jules, *el-Mûsîka'l-Arabiyye* (trc. İskender Şelfun), Kahire, ts.
- Rowson, E.K., "The Effeminate of Medina", *JAOS*, CXI (1991), s. 671-93 (6e2377-681).
- es-Safedî, Salâhuddin Halil b. Aybek (ö. 764/1362), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, Beyrut 2000.
- es-Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmail (ö. 429/1038), *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâfî ve'l-mensûb* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1985.
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*, I-IX, Leiden 1967-1984.
- Simon, Corci, *el-Mûsîka'l-Arabiyye* (trc. Cemal Hayyât), Bağdat 1989.
- Turabi, Ahmet Hakkı, "İbn Câmî" (ö. 193/808) Kureyşli meşhur Muğanni ve Bestekâr", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/1 (Sivas Haziran 2005), s. 161-173.
- _____, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-15 (İstanbul 1997), s. 225-248.
- _____, "İshâk el-Mevsilî", *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 536-537.
- Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, Ankara 1979.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, XXI (İstanbul 1995), s. 87-104.
- el-Yûsî, Hasan, *Zehru'l-ikem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (thk. Muhammed Haccî-Muhammed Ahdar), Beyrut 1981.
- ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, I-XXIX, Beyrut 1982.
- _____, *Târîhu'l-islâm*, I-LIII, Beyrut 1990.
- ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut 2002.

Tuways An Effeminate Singer of Madinah

Citation / ©-Turabi. A.H. (2010). Tuways An Effeminate Singer of Madinah, Çukurova University Journal of Faculty of Divinity 10 (1), 41-65.

Abstract- *Tuways was one of the pioneers of the art of music in early Islamic period and was attracting attention because of his interesting personality. At a time when concepts such as "Gina" (musical performance, singing) and mughanni (singer) were just beginning to take place in society; through the influence of Persian slaves, by adopting arabic poems to tunes of Persian origin; Tuways, has probably influenced other singers and has given direction to the constitution of early musical culture. He had also evoked much controversy with his effeminate behaviour; and he had become a proverb by the name in Arabic language.*

Key words- Tuways, mukhannas, effeminate, mughanni, Arabic music, Isa b. Abdullah, Zâib, Abû Abdulmun'im, Abû Abdunna'im.

